

Pavel Dufek – Jiří Baroš – Sylvie Bláhová – Tereza Křepelová – Patrik Taufar: Liberální demokracie v době krize

Perspektiva politické filosofie

Praha–Brno, Sociologické nakladatelství (SLON)–Masarykova univerzita 2019. 308 s.

Úvodem

Liberální demokracie je způsob vlády založený na respektu k jednotlivcům, kteří jsou vládnoucí mocí podřízeni. Jde o model vládnutí, který je považován za příkladný a žádoucí a v posledních desetiletích se etabloval napříč všemi kontinenty. Režim liberální demokracie je tedy v současnosti vítězem jak na poli empirickém (je osvojován velkým množstvím států), tak na poli teoretickém (zdá se, že splňuje normativní nároky legitimacy). Přesto se ocitl v krizi. Respektive, mezi právními a politickými filosofi sílí přesvědčení, že západní liberální demokracie hlubokou krizí v současnosti procházejí. Na tento stav reaguje monografie *Liberální demokracie v době krize. Perspektiva politické filosofie* autorského kolektivu z Katedry politologie Masarykovy univerzity, publikovaná nakladatelstvím SLON na konci roku 2019. Monografie přináší rozbor příčin a důsledků krize i důvody vedoucí k tomu, proč se můžeme domnívat, že o krizi skutečně jde. Zároveň s tím monografie nabízí vhled do problematiky liberální demokracie, ale i do vědní disciplíny politické filosofie.

Publikace může dobře sloužit jako srozumitelný vstup do tématu těm čtenářům, kteří se dosud politickou filosofií nezabývali. Ovšem autoři se nezaměřují pouze na zpřehledňování předkládaných témat. Nabízejí vlastní analýzu diskurzu a jeho kritické zhodnocení. Na mnoha místech do debat vstupují, předkládají své evaluativní perspektivy, případně načrt možných normativních řešení. Je třeba zdůraznit, že monografie *Liberální demokracie v době krize* je na poli zdejšího politicko-filosofického uvažován ojedinělým počinem, neboť komplexně rozebírá zásadní témata politické filosofie a liberální demokracie, z nichž některým se dosud věnovala malá, nebo dokonce žádná pozornost. Zároveň považují tento počín za zdařilý. Autorský kolektiv přistupuje k materiálu z pozic analytické filosofie a přináší v zásadě přesvědčivé závěry. Vyzdvihnout lze i viditelně kvalitní editorickou práci, která za celým projektem stojí.

Publikace má jedenáct kapitol, přičemž první tři se týkají metodologických otázek a samotné politické filosofie, kdežto kapitoly následné se už soustředí na rozbor jednotlivých stavebních kamenů liberální demokracie. Závěrečná jedenáctá kapitola pak formuluje určitou perspektivu, z níž bychom mohli na liberální demokracii nahlížet a ze které bychom mohli vycházet při hledání cest ze současné krize.

Politická filosofie

První tři kapitoly se věnují nikoliv ještě demokracii samotné, ale metodologii jejího výzkumu. Podobně jako se demokracie vyznačuje pluralitou názorů, vyznačuje se pluralitou i sama politická filosofie. A to pluralitou náhledů na to, co demokracie je a jak má být zkoumána. Politická filosofie nabízí množství definic demokracie podle toho, jaké prvky demokracie jsou tím kterým filosofickým proudem shledány zásadními. Pluralismus ale nepanuje pouze v oblasti teoretického vymezení demokracie, nýbrž také v samotných metodologických přístupech k jejímu výzkumu. A aby toho nebylo málo, vládne i pluralita kritérií sloužících k určení dobrých a špatných teorií a metod. Jinými slovy, shoda nepanuje ani na tom, jak definovat demokracii, ani jaký metodologický přístup k jejímu zkoumání zaujmout, ani jak rozpoznat správnou metodologii. V krizi by tak nemusela být jenom demokracie, ale i sama politická filosofie, píše autor první kapitoly Pavel Dufek.

Ve druhé kapitole Jiří Baroš zpřehledňuje historii politologicko-filosofického zkoumání. Začíná publikací *Teorie spravedlnosti* Johna Rawlse a pokračuje přes období tvorby ideálních teorií až k realistům, kteří na ideální teorie útočili. Tvrdili, že je především potřeba pochopit specifické faktory tvořící politiku v aktuálním světě, a nikoliv vymýšlet ideální možné světy. Baroš sám nakonec navrhuje následovat přístup Jeremyho Waldrona, který obrací pozornost k rozboru konkrétních politických institucí a jejich institucionálního nastavení. Na přiblížení Waldronova pojetí, které by tedy podle jeho názoru mohlo představovat řešení krize, už ale Barošovi prakticky nezbývá prostor.

Ústředním motivem třetí kapitoly Terezy Křepelové je diskrepance agregativního a deliberativního modelu demokracie. Agregativní se ptá, jak přetavit individuální preference jednotlivců v kolektivní rozhodnutí. Je úzce spojen s teorií společenské volby a svými kořeny tkví v utilitarismu. Deliberativní model pak vychází především z deontologického pojetí morálky. Křepelová hledá možnosti konvergence obou modelů a nachází jejich styčné body, které by mohly umožnit souměřitelnost obou přístupů, zastavuje se však na prahu návrhu jejich využitelnosti.

Demokratický versus liberální prvek

Čtvrtá, pátá a šestá kapitola navazují na tři předešlé svým zájmem o konflikt procedurální a substantivní demokracie. Na rozdíl od předešlých se už ale nevěnují metodologii, nýbrž se zaměřují na problematiku činnosti demokratických institucí.

Po druhé světové válce se rozvíjí snaha ochránit demokracii před ní samotnou, a to kombinací demokratických prvků s prvky liberálními. Liberální složka teď nově omezuje tu demokratickou, přičemž nástrojem sloužícím k omezení jsou práva a svobody pronikající do celého právního řádu, píše Jiří Baroš ve čtvrté kapitole. Autor šesté kapitoly Patrik Tafar na to navazuje a ptá se, zda prosazování lidských práv skutečně stojí v protikladu k demokracii, a dále pak prozkoumává možnost existence lidského práva na demokracii. Říkám si ale, zda není lidské právo na demokracii jen nadbytečnou konstrukcí. V seznamech lidských práv je už dnes uváděno právo na svobodu, právo na autonomii a také zákaz otroctví. Tato tři práva mimo jiné vedou k zajištění kontroly jednotlivce nad svým vlastním životem. A právě demokracie je režim, který kontrolu jednotlivce nad svým vlastním životem umožňuje a ochraňuje.¹ Lidské právo na demokracii by tak mohlo být jen dublováním již existujících práv.

Zatímco nástrojem omezování demokratického prvku jsou lidská práva, píše Jiří Baroš ve čtvrté kapitole, subjektem jeho omezování je soudnictví. Ústavní soud interpretuje zákony a může je kvůli jejich případné neústavnosti i rušit pro jejich neústavnost. Soudci přitom nemají rozhodovat politicky, ale principiálně, což znamená, že primární je spravedlnost výsledku rozhodnutí, a nikoliv nutně férový proces tvorby rozhodnutí. Tím se do jisté míry přesouvá rozhodování o veřejných záležitostech z rukou lidu do rukou soudců, což může být příčinou současné krize, uvádí Baroš. Zároveň ale trefně nadhazuje otázku, zda omezení rozhodovací pravomoci soudů, a tedy návrat k tzv. politickému konstitucionalismu, je skutečně vhodným řešením současné krize liberální demokracie. Vždyť právě kvůli krizi politického konstitucionalismu se po druhé světové válce prosadil v současnosti existující model.

S Barošem souhlasím, nicméně mám z toho pocit, že demokracie, ať dělá, co dělá, se nakonec stejně nachází v krizi. Z toho mi vyplývá, že buď nejde vždy o krizi, anebo

1 Srov. Applbaum, A. I., *Legitimacy. The Right to Rule in a Wanton World*. Cambridge, Harvard University Press 2019, s. 107 an.

jde o různé druhy či stupně krize. Mluvit prostě jen o krizi tak může být zaprvé zbytečně alarmistické, anebo zadruhé zavádějící. Bud' se tedy zbytečně bije na poplach, anebo se sice bavíme o krizi, nicméně nikoliv o témže druhu nebo stupni krize, a tedy se nebavíme o tomtéž. Každopádně, pokud se bude pojem krize používat tak inflačním způsobem, jakým to dělají autoři této monografie, oslabí se jeho hodnotící význam.

Pátá kapitola spoluautorů Dufka a Baroše se zaměřuje na otázky dělby moci. Účelem dělby moci je právě omezení demokratického prvku – jde o to vložit určité nástroje kontroly do rukou jiných než zákonodárných orgánů, a eliminovat tím nebezpečí populismu. Cíl dělby moci ale není jen negativní, nýbrž i pozitivní, jak píší autoři. Dělbou moci není sledováno pouze omezení demokratického prvku, ale i zlepšení vládnutí. Vůči tomu vznáším dvě námitky. Zaprvé, autoři tiše přepokládají jistou konkurenci mocí, která by měla vyvolávat přirozenou soutěživost a implikovat vzájemnou kontrolu. Něco takového ovšem vůbec není samozřejmé.² Zadruhé, koncept dělby moci není abstraktním vzorem, který je snadné následovat. Spíše naopak to, kde mají ležet hranice mocí, je diskutabilní. To autoři sice reflektují, ale ponechávají stranou zájmu, že poslední slovo má v diskuzích tohoto typu vždy právě moc soudní.³ Tím je moc soudní zvýhodněna a posílena na úkor mocí zbývajících, což opět může vyvolávat onu krizi demokracie.

Reprezentace a majoritní metoda rozhodování

V sedmé a osmé kapitole se Pavel Dufek – autor obou dvou – věnuje zaprvé politické reprezentaci a zadruhé většinovému principu jako metodě rozhodování. Stojí přitom za pozornost, že zpracování druhého z obou témat se v rámci česky psané literatury doposud nikdo nevěnoval. O to víc je na škodu, že právě tato kapitola je poměrně málo přehledná a čtivá. V sedmé kapitole Dufek zdůrazňuje, že krizí liberální demokracie je v první řadě krize reprezentace. Politici reprezentanti jsou zvoleni vždy jen určitými voliči – jen těmi, co pro ně hlasovali –, tedy jen částí lidu. Ovšem ve své funkci pak zvolení politici mají reprezentovat nikoliv jen své vlastní voliče, nýbrž lid jako celek. Příčinou krize pak může být chybějící responsivnost politické reprezentace, a to ať už k minoritám, anebo k majoritám. Problém představuje i personální složení parlamentu, které notoricky neodpovídá rozložení identit ve společnosti. Krize liberální demokracie tak může pocházet také z neschopnosti politických stran reprezentovat lid, píše Dufek. Autor se pak dále zaměřuje na analýzu problematické koncepce politické reprezentace.

2 Huemer, M., *The Problem of Political Authority. An Examination of the Right to Coerce and the Duty to Obey*. New York, Palgrave Macmillan 2013, s. 227.

3 Teorie, podle níž soudci právo pouze nalézají (deklaratorní teorie), bývá teoretiky vyvracena, ba až vysmívána (Hammer, S. J., *Retroactivity and Restraint: An Anglo-American Comparison*. *Harvard Journal of Law & Public Policy*, 41, 2018, No. 1, s. 410), nebo alespoň zmírňována a reinterpretována (Beever, A., *The Declaratory Theory of Law*. *Oxford Journal of Legal Studies*, 33, 2013, No. 3, s. 421–444).

Důstojnost, identita a veřejné ospravedlnění

Tři závěrečné kapitoly netvoří logické celky jako ty předešlé, každá je spíše solitérem. V deváté kapitole se Jiří Baroš zabývá důstojností a rozebírá dvě její konkurenční morální tradice. A to tradici liberální, která staví do centra lidské důstojnosti autonomii, a tradici aristotelsko-tomistickou, pro niž je autonomie jen částí širšího pojetí lidské důstojnosti. Od pojetí toho, co zakládá lidskou důstojnost, se pak odvíjejí praktické spory, neboť obě tradice zastávají nekompatibilní pojetí práv a implikují rozdílné politiky. Autor deváté kapitoly staví na jednu stranu barikády všechny proudy liberální tradice důstojnosti, které jsou ale často vzájemně rozporné. Jejich vzájemné střety však J. Baroš ponechává stranou. Naproti tomu se zhusta zabývá aristotelsko-tomistickou tradicí, jejíchž zastánců je v současné politické a právní filosofii spíše poskrovnu. Vyznění kapitoly tak působí, jako by právě tato tradice byla hybatelem současných diskuzí, i když ve skutečnosti jde o myšlenkový proud spíše marginální.

Sylvie Bláhová, autorka desáté kapitoly, se zabývá identitou v liberální demokracii a identitou liberální demokracie. Věnuje se multikulturalismu, teorii uznání, nabývání identity a rozpoznání totožnosti subjektu napříč časem. Zatímco výklad ostatních kapitol je vždy vystaven na identifikaci určitého konfliktu „podezřelého“ z přispění ke krizi liberální demokracie, desátá kapitola v tomto smyslu vypadává z rytmu. Neposkytuje čtenáři jasné vodítko k uchopení textu, a proto může působit méně koherentně než ostatní části publikace. Nicméně autorka usiluje o předložení zajímavého analytického nástroje, když se snaží nalézt identitu liberalismu, která je jistě jiná než například identita populismu či multikulturalismu. Bláhová tvrdí, že identita liberalismu spočívá v političnu, což v jejím pojetí znamená, že liberalismus je řídicím principem umožňujícím soužití a konfrontaci různých názorů. Tvrdí tedy, že liberalismus je postojem druhého řádu vytvářejícím a fixujícím pole, které umožňuje soužití a konfrontaci různých názorů.⁴ Zprvle ale nevím, zda jsem záměr autorky skutečně pochopila správně – a předpokládám při tom, že podobný typ nejistoty nikdy není zaviněn čtenářem, ale vždy autorem. Z druhé si nejsem jistá, zda k tomu, abychom dospěli k takovému závěru, nutně potřebujeme tak složitou konstrukci, jakou Bláhová předkládá.

Závěrečná jedenáctá kapitola uzavírá celou knihu, když načrtává cestu vedoucí k možnému řešení, a to k řešení jak krize liberální demokracie, tak i krize politické filosofie. Jednou z hlavních otázek, jež řeší politická filosofie, je, jak lze zdůvodnit legitimitu režimu (i přijatých zákonů) tak, aby byl při tom zachován respekt ke všem jednotlivcům, kteří jsou politické moci podřízeni. Autor, P. Dufek, tvrdí, že problém názorové menšiny netkví primárně v tom, že menšina s výsledným roz-

4 Asi podobně jako Harry Frankfurt rozlišoval aktuální touhy a dlouhodobé postoje. Frankfurt, H., *The Importance of What We Care about*. Cambridge, Cambridge University Press 1988, s. 83 an.

hodnutím nesouhlasí. Názorová menšina totiž nemusí s rozhodnutím nutně souhlasit, klíčové je, aby se s ním mohla identifikovat a přijmout ho za své. Problém vzniká, když názorová menšina nenalezne důvod, proč by měla nějaké rozhodnutí za své přijmout. Autor nabízí východisko v podobě teorie veřejného ospravedlnění, podle níž se mají stát obecně závaznými právě ta pravidla, která jsou odůvodnitelná všem rozumným členům společnosti (kritéria rozumné diskuze jsou určena související teorií veřejného rozumu).

Říkám si ale: Co ti nerozumní, jak ti budou respektováni? Ti nerozumní jsou totiž nahrazeni svými idealizovanými rozumnými dvojníky – a vůči těm je směřováno ospravedlnění. Není směřováno ke skutečným lidem, kteří tím pádem nejsou respektováni. Vezměme si příklad: Řekněme, že má autor 11. kapitoly dospělého syna, v jehož případě by podle všeho bylo rozumné, aby se usadil a založil rodinu. Syn ale namísto toho zcela nerozumně cestuje a riskuje život při zdolávání nejvyšších hor světa. Projevuje vůči němu Dufek respekt, když mu pravidelně dává dárky typu: sada porcelánového nádobí, lustr a vyšívané závěsy? Vždyť přece kdyby byl syn rozumný a usadil se, pak by se mu takové věci hodily. Jenže skutečný syn není totožný s otcovou idealizací. Co by tedy s takovými dárky dělal? Je zřejmé, že Dufek nerespektuje svého syna, ale nějakého jeho dvojníka. A podobně vláda nerespektuje nerozumné jednotlivce, jestliže pro ně nemá připraveno zdůvodnění (zdůvodnění totiž adresuje jen rozumným občanům). Pokud se chceme bavit o respektu vlády k jednotlivcům, pak tento respekt nemůže spočívat v nastíněném procesu zdůvodňování – tím totiž není respektován každý (včetně nerozumných). Nechci tvrdit, že demokracie není založena na respektu ke každému jednotlivci, říkám jen, že tento respekt nemůže spočívat v právě takovémto zdůvodňování.

Závěrem

Monografie *Liberální demokracie v době krize* se hlásí k tradici analytické filosofie a je kvalitním vědeckým počinem přinášejícím vhled do řady problémů liberální demokracie a politické filosofie. Nabízí kritickou rekonstrukci hlavních pozic odborných debat – bez toho, že by objektivitu výkladu narušoval vlastní politicko-filosofický program. Tedy až na devátou kapitolu, jejíž autor Jiří Baroš jistou tendenci k nastolování vlastní agendy podle mého názoru vykazuje. Celá publikace se povětšinou týká univerzálních teorií, nicméně v některých svých částech se zaměřuje i na problémy, s nimiž se potýká současná Střední Evropa nebo přímo Česko. Jde o publikaci, která by neměla uniknout pozornosti humanitních vědců, ale zároveň může posloužit i studentům a laikům jako úvodní vhled do v současnosti naléhavé problematiky. Mohu ji jen doporučit.

Jana Kokešová